

L'amagatal de les lletres

Guia didàctica

Direcció creativa: M. Joana Virgili Gasol
Direcció d'art: Josep Serra Valls
Edita: Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona
Any d'edició: 2022
Dibuixos: Hugo Prades
Correcció: Ramon Vidal Muntané
Dipòsit legal: T-1238-2021

Impressió: Novagràfic

ÍNDEX

1. Justificació
2. Nivells als quals s'adreça
3. Objectius generals
4. Continguts
 - 4.1. Conceptuals
 - 4.2. Procedimentals
 - 4.3. Actitudinals
5. En què consisteix
 - 5.1. Treballs previs
 - 5.2. Treballs de camp
 - 5.3. Treballs posteriors
6. Metodologia
7. Avaluació
8. Temporització
9. Conclusions
10. Bibliografia

1. JUSTIFICACIÓ

L'educació és un procés interactiu que atorga al llenguatge —verbal o d'expressió corporal— un lloc preeminent per tal com s'interrelaciona amb el desenvolupament emocional, social i intel·lectual de l'infant.

Si considerem l'activitat lúdica com una situació natural de l'acció infantil on es troben unes possibilitats extraordinàries de desenvolupament afectiu, social i intel·lectual, entendrem que el joc és el procediment més adequat per actuar com a fil conductor de l'activitat. Es tracta, per tant, d'apropar-nos a l'arxiu i a l'escriptura des d'una òptica creativa i sensible, i des de diferents vessants: el plàstic, el de l'expressió oral i escrita i el natural i social.

Us plantejem, doncs, una activitat didàctica basada en la descoberta i el joc, com a elements substancials per a la comprensió i el coneixement del llenguatge. Realitzada, per tant, partint dels interessos propis dels infants d'aquesta edat i que pretén aconseguir que els nens aprenguin mentre juguen, vegin alhora que mirin. Volem aconseguir un nen descobridor que tingui la sensació, real per a ell, que va coneixent noves coses a partir de la descoberta. Hem intentat jugar amb la investigació i posar de relleu una bona dosi d'aventura, partint de la seva curiositat personal, i aconseguir així una experiència excitant i divertida, que permeti futurs aprenentatges significatius.

El ritme de treball dels nens en aquesta edat i l'adequació als professors han estat uns dels factors més considerats al llarg de l'elaboració de la proposta. L'objectiu perseguit en aquest nivell consisteix, de fet, a descobrir uns mecanismes d'aproximació que seran desenvolupats en els nivells superiors. Aquests mecanismes no són aquí res més que les capacitats innates de reflexió i observació, si bé confrontades amb unes peces que, per les seves característiques, juguen a favor nostre.

2. NIVELLS ALS QUALS S'ADREÇA

L'activitat cobreix la darrera etapa d'educació infantil (P5) i el cicle inicial d'educació primària.

Els materials elaborats i la metodologia emprada en els treballs dirigits als alumnes s'ajusten als grups als quals van adreçats, i es considera en tot moment el seu estatus psicopedagògic d'aprenentatge, així com l'adaptació al seu currículum escolar.

3. OBJECTIUS GENERALS

- Afavorir en l'infant el desenvolupament de les seves capacitats de coneixement i d'interpretació d'ell mateix i de l'entorn, tot facilitant l'adquisició d'uns instruments d'aprenentatge.
- Afavorir el procés d'autonomia i sociabilització de l'infant per fer-lo capaç de viure unes relacions estables i afectives amb si mateix i amb els altres, i d'anar formant part activa d'una societat culturalment organitzada.
- Assegurar el lèxic fonamental i ampliar-lo i enriquir-lo en la mesura que es diversifiquin els seus coneixements i els seus àmbits d'expressió personal.
- Observar el funcionament de la llengua tant per organitzar la seva expressió, segons la seqüència lògica de les idees, com per adonar-se de totes les possibilitats expressives i lúdiques del llenguatge.
- Saber utilitzar diverses fonts d'informació directa i indirecta per adquirir la informació que li interessa, processant-la, interpretant-la i expressant els resultats mitjançant diversos llenguatges.
- Sostenir amb arguments les pròpies afirmacions i saber contrastar-les amb les dels altres. Tot això amb la perspectiva d'avançar en el pensament crític.

4. CONTINGUTS

4.1. Conceptuals

1. El coneixement del que és un arxiu, per a què serveix i les seves funcions.
2. El concepte de document i la seva importància.
3. La difusió del patrimoni documental entre els més petits.
4. L'arxiu com a guardià de documents originals i únics.
5. Els objectes com a font d'investigació, observació i manipulació.
6. L'aprenentatge de com vivien i es comunicaven les persones al llarg de les diferents etapes històriques.
7. L'evolució de l'escriptura com a element d'adaptació al medi.
8. Els objectes com a font d'informació.
9. Extracció de conclusions a partir de l'anàlisi dels objectes de l'exposició.
10. Interpretació del material gràfic.

4.2. Procedimentals

1. Reconeixement d'imatges i de materials.
2. Interrelació d'informació visual i escrita.
3. Ordenació i classificació d'imatges i textos.
4. Anàlisi i deducció de la informació.
5. Extracció de conclusions.
6. Ús del vocabulari adequat.
7. Ús de conceptes cronològics: canvis i continuïtat.
8. Distinció dels tipus de materials.

4.3. Actitudinals

1. Actitud correcta durant tot el desenvolupament de l'activitat.
2. Valoració del patrimoni historicoartístic.
3. Respecte al material usat.
4. Manteniment de l'atenció i de l'interès durant el treball.
5. Seguiment de les normes establertes.

5. EN QUÈ CONSISTEIX

El tema central que es presenta gira al voltant de tres aspectes bàsics:

- Apropar el nen al món dels documents i l'arxiu.
- Adquirir sensibilització envers el món cultural, i en especial de l'escriptura.
- Projectar experiències i vivències mitjançant un material tridimensional, com ara l'argila.

El conjunt de les activitats respon a tres moments o fases. En la primera, es vol familiaritzar l'alumne amb els documents i posar-lo en contacte amb diferents formes de presentar-los. La segona se centra en dues parts estretament vinculades: una visita a l'arxiu i un taller. Finalment, l'alumne haurà d'explicar els coneixements.

Pretenem que sigui una proposta de treball eminentment actiu en què, sense oblidar els continguts de fets i conceptes, tinguin un pes especial els continguts de procediments i actituds.

El treball s'estructura bàsicament en tres fases: la primera fa referència a les activitats prèvies a la visita, que s'hauran de desenvolupar a l'aula i serviran d'introducció i de preparació a la segona fase, o treball de camp, i la tercera fase, o treballs posteriors, correspon a aquelles tasques que es faran novament a l'aula i serviran de conclusió i reforçament de coneixements adquirits durant l'activitat.

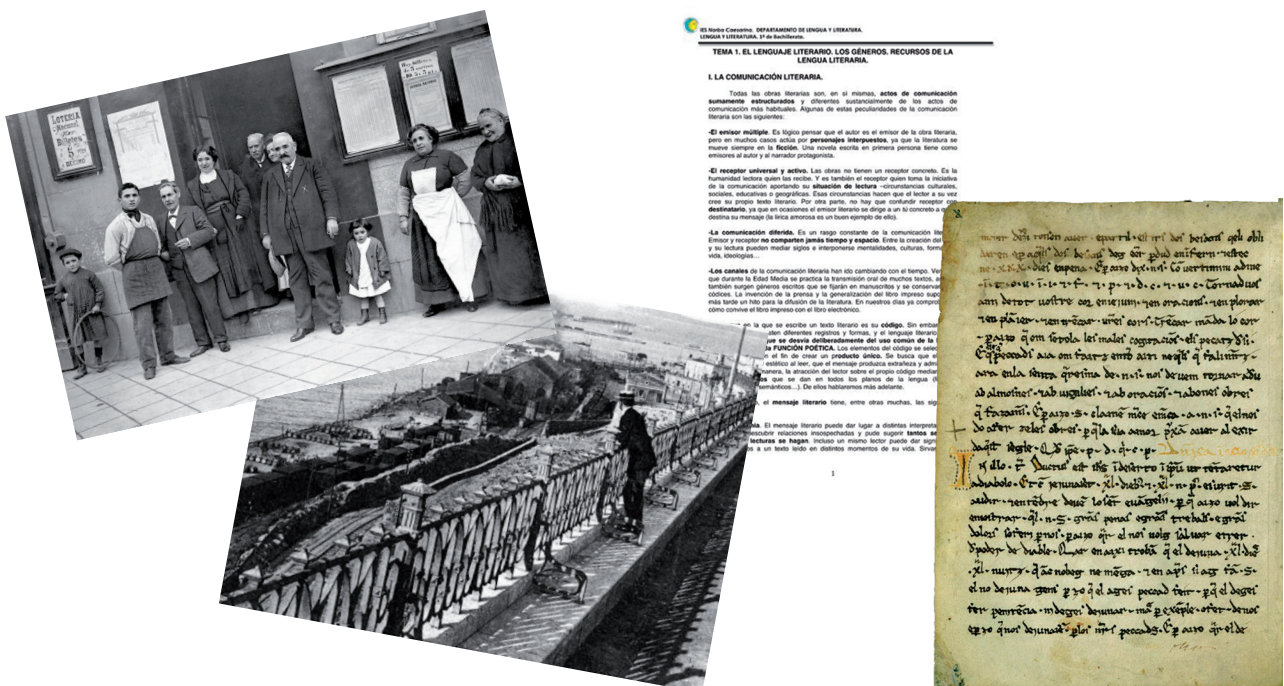
Amb els treballs previs i posteriors, el professor adaptarà la distribució, la selecció i la temporització que cregui més adequada, en funció de l'àmbit curricular i dels objectius generals del curs.

5.1. Treballs previs

Aquest apartat permet que els nens, des de ben petits, aprenguin a aprendre, fent servir un ventall de fonts tan ampli com sigui possible, incloent-hi els documents d'arxiu, si és possible. De manera que, amb l'ajut del mestre, els alumnes aprenguin a buscar, analitzar, destriar la informació fiable de la que no ho és, contrastar i elaborar a poc a poc un discurs propi i crític, tot creant coneixement.

5.1.1. Proponem un joc als infants que consisteix a respondre unes preguntes quan els presentem unes imatges.

Per obtenir les imatges podem procedir de dues maneres: la primera, demanar les imatges a l'arxiu, i la segona, treballar amb documents que aportin els nens.

EL NEN DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE LlINGUA I LITERATURA. LlINGUA I CULTURA. 1r de Primària.

TEMA 1. EL Llenguaje LITERARIO. LOS GÉNEROS. RECURSOS DE LA LlenguA LITERARIA.

1. LA COMUNICACIÓN LITERARIA.

Todas las obras literarias son, en sí mismas, actos de comunicación **específicamente** y diversos **subconjuntos** de los actos de comunicación más habituales. Algunas de estas peculiaridades de la comunicación literaria son las siguientes:

• **El emisor múltiple.** Es lógico pensar que el autor es el emisor de la obra literaria, pero en muchos casos **actúa por intermedios** interpersonales, ya que la literatura se mueve siempre en la ficción. Una novela escrita en primera persona tiene como primera al autor y al lector protagonista.

• **El receptor universal y activo.** Las obras no tienen un receptor concreto. Es la **funcionalidad** la que genera los lectores. Y es también el receptor quien toma la iniciativa de la comunicación **aprovechando las situaciones de lectura** (circunstancias culturales, sociales, educativas o geográficas). Estas circunstancias hacen que el lector a su vez cree su propio texto literario. Por otra parte, no hay que confundir receptor con destinatario, ya que en ocasiones el emisor literario se dirige a un fin concreto a través de un mensaje (la ficción en sí misma es un buen ejemplo de ello).

• **La comunicación diferida.** Es un rasgo constante de la comunicación literaria. Emisor y receptor **no comparten jamás tiempo y espacio**. Entre la creación del texto y su lectura pueden pasar siglos e incorporarse mentalidades, culturas, temas, vida, ideologías...

• **Los canales de la comunicación literaria** han ido cambiando con el tiempo. Vemos que durante la Edad Media se practicaba la transmisión oral de muchos textos, al mismo tiempo que surgían géneros escritos que se fijaban en manuscritos y se conservaban cuidadosamente. La invención de la imprenta y la generalización del libro impreso supuso un hito para la difusión de la literatura. En nuestros días ya contamos con otros canales como el libro impreso con el libro electrónico.

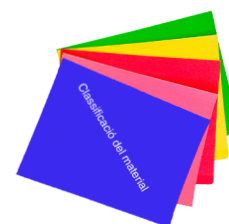
• **El código.** La comunicación literaria es un código. Sin embargo, este código no es un código cerrado, sino que se va **recreando** y **evolucionando** a lo largo de la historia. Es el lector quien, en el momento de leer, **recrea** el texto literario. Este proceso de recreación es el que hace que el lector sea un participante activo en la creación del texto literario. Este proceso de recreación es el que hace que el lector sea un participante activo en la creación del texto literario.

• **El mensaje literario puede dar lugar a distintas interpretaciones.** Esto se debe a que el lector puede leer el texto literario de diferentes maneras. Esto se debe a que el lector puede leer el texto literario de diferentes maneras. Esto se debe a que el lector puede leer el texto literario de diferentes maneras.

L'aplicació didàctica dels documents procedents de l'arxiu ajuda a millorar la qualitat de l'ensenyament, difon l'arxiu com a institució i forma futurs usuaris. Arxius i escoles han de conviure en una simbiosi perfecta, de manera que la col·laboració entre els dos mons faciliti un ensenyament altament competencial que formi uns futurs ciutadans capaços de comprendre el món que els envolta i col·laborar perquè sigui una mica millor.

Prepararem cinc carpetes que permetran la classificació del material: paisatges, fotografies de persones, ciutats o carrers, textos escrits i altres.

5.1.2. Iniciem el joc amb la pregunta **«Què és i què representa?»**. Els infants no tindran gaires dificultats per identificar un paisatge, un carrer, unes persones..., i això permetrà fer-ne una classificació i col·locar cada element a la carpeta corresponent.

Tot seguit, se'ns fa imprescindible aprendre a interrogar la fotografia per fer-la servir com a font.

A la pregunta **«Quan la devien fer o quan ho van escriure?»**, majoritàriament respondran: «No ho sabem». Ens fixem aleshores que el nen de la fotografia no sembla que vagi gaire abrigat (per exemple, no porta anorac), o bé és un avi... Altres possibles preguntes poden ser: **«On l'han fet o on ho han escrit?»**, **«D'on l'hem tret?»**, **«Què hi diu?»** o **«Com està escrit?»**.

Exemples:

1. Nens a l'estiu

Preguntes:

- Porten anorac?
- Van vestits amb pantalons llargs?
- Et sembla que fa fred?
- Són a l'estiu o a l'hivern?
- Són al jardí o a casa?
- Amb què juguen?
- Hi veiem arbres?
-

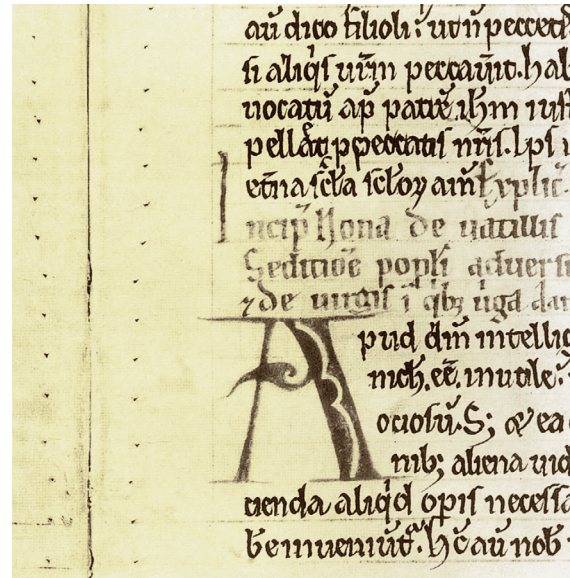
(Vegeu annex 1)

2. Un text

Preguntes:

- D'on l'hem tret?
- Qui l'ha escrit?
- Està escrit a mà?
- Pots llegir alguna paraula?
- Reconeixes algunes lletres?
-

5.1.3. Muntarem un fris cronològic i situarem les fotos actuals, les dels pares i les dels avis, a l'any que aproximadament corresponguin.

(Vegeu annex 2)

Després ho explicaran als companys, contrastaran idees, discutiran les diferents opinions i aniran així afermant els nous coneixements i expressant-los amb les seves pròpies paraules.

5.1.4. Paral·lelament, a mesura que les imatges o els escrits ho permetin, treballarem aspectes relacionats amb èpoques anteriors a l'actual: forma de vestir, com es relacionaven, mitjans de transport... Es tracta de desenvolupar el pensament, de crear coneixement i no limitar-nos a ajudar els alumnes a emmagatzemar informació.

Exemple:

Preguntes:

- Les persones que veus són homes o dones?
- Què van a buscar a la font?
- On posen l'aigua?
- Per què van a buscar aigua?
- Com són les cases?
- Com és el terra del carrer?
-

(Vegeu annex 3)

5.2. Treballs de camp

Aquest apartat no es fa amb cap quadern perquè entenem que l'activitat que es du a terme és prou lúdica en si mateixa i que aquest seria un element distorsionador de l'activitat.

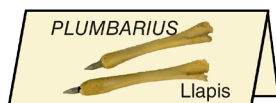
5.2.1. S'inicia el treball a l'arxiu, amb un lent passeig, guiats per l'arxiver, que ens mostrarà els armaris on s'emmagatzemen «els tresors», i ens detindrem davant de les obres prèviament seleccionades per tal de captar el seu interès.

Farem una lectura ràpida dels aspectes visuals, provocarem un diàleg de cada document observat i els motivarem perquè ens expliquin el que hi veuen, el que pensen o el que s'imaginen. Els llibres, els còdexs, les imatges..., permetran desenvolupar, a bastament, la seva fantasia, valorar-ho alhora que se'ls desperta l'admiració. Pensem que aquest és un camí que l'infant ha d'anar fent de la mà del mestre, enmig d'un clima d'expectació, distès, capaç d'embolcallar-lo en l'emoció, i que amb el temps el conduirà a la valoració, l'estima i el respecte vers les obres que es conserven a l'arxiu.

5.2.2. La segona part consisteix en una visita a l'*scriptorium*, on descobriran els diferents suports que feien servir els nostres avantpassats per escriure —ceràmica, pedra, paper, plom, pergamí, fusta, roba...—, els estris —càlam, estilet, ploma, plumbagina, pell—, d'on i com obtenien els colors..., i molts altres objectes. Per parelles, aniran col·locant les targetes, amb el nom i el dibuix de l'objecte, on pertoqui.

5.2.3. On i com escrivien els nostres avantpassats? Quins estris feien servir? Hi puc escriure? Treballaran la imaginació i posaran en pràctica la creativitat. Se'ls donaran diferents suports per escriure o dibuixar (fang, cera, pedra, closca d'ou, paper, pell...) i hauran d'intentar fer-ho al damunt de cada material emprant l'estri que considerin més adient: dits, estilet, bolígraf...

5.2.4. «L'abans i l'ara». En cada taula i per grups de quatre, es deixaran una sèrie d'objectes d'escriptura de diferents èpoques però que tenen una mateixa funcionalitat i els hauran d'aparellar. Per exemple:

Abans	Ara
Pergamí	Paper
Plumbagina	Llapis
Càlam	Bolígraf
Text antic	Text actual
...	...

5.2.5. **Joc del dau.** Cada grup (quatre infants) disposarà d'1 dau en els quals hi haurà un grafit de les imatges proporcionades per l'arxiu en cada cara, i 12 fitxes amb els mateixos grafits.

Com es juga? Per començar la partida, es col·loquen les fitxes cap per avall, formant una pila, de manera que els jugadors no les puguin veure. El primer jugador llançarà el dau i aixecarà la primera fitxa. Si coincideixen les imatges es quedarà la fitxa, sinó la tornarà a col·locar a sota de la pila cap per avall. Tan en un cas com en l'altre, passarà el dau al jugador de la dreta.

El guanyador del joc serà el que aconseguixi més grafits.

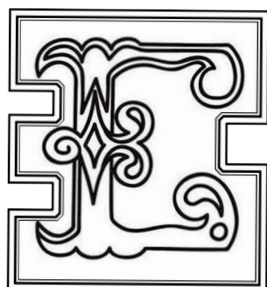

5.2.6. Un taller d'expressió plàstica? Sí, perquè s'entén que expressar un coneixement més enllà dels límits de l'aprenentatge concret significa que l'infant l'ha interioritzat. El pas de la imatge creada en el pensament a la seva plasmació en un suport estimula el seu enginy i creativitat i es tradueix en respostes plàstiques expressives.

Com es juga? Cada grup (quatre infants) disposarà d'1 dau que cada cara conté un model d'escriptura diferent, que els permetrà:

- Fer pràctiques d'escriptura o de dibuix amb càlam o ploma d'au, sobre pergami.
- Escriure damunt de fang amb un càlam cuneïforme.
- Dibuixar o pintar una caplletra.

Escolliran «l'arxiver», que serà l'encarregat de llançar el dau damunt la taula. El grup realitzarà una de les tres pràctiques que "digui" el dau.

5.3. Treballs posteriors

Es faran en el context d'una exposició dels treballs i els materials fotogràfics aconseguits en el decurs del treball de camp i els treballs que aportin els alumnes.

Quant als conceptes, es treballaran en un nivell elemental la història, el medi, la cultura i la necessitat de la comunicació.

Pel que fa a les actituds i els valors, es procurarà estimular el respecte tant entre les persones com envers els llibres i el material, així com la responsabilitat personal en el propi treball i l'interès per les qüestions relacionades amb el que s'ha treballat.

6. METODOLOGIA

El treball es fa en petits grups en què els alumnes (tres o quatre) duen a terme de manera simultània diferents activitats d'aprenentatge. Aquest sistema organitzatiu facilita l'aplicació d'una metodologia més flexiva i creativa, en què els infants poden observar, manipular, experimentar, interactuar, descobrir i crear, i alhora té un enfocament interdisciplinari i globalitzador que incentiva la participació.

Aporta també, entre altres aspectes, l'aprenentatge significatiu mitjançant l'experiència, el treball autònom, l'adquisició d'estratègies de pensament i transferència de coneixements i l'adquisició de recursos personals per aprendre a aprendre.

L'estudi de les peces de l'exposició permet a l'infant tenir una visió àmplia que l'introdueix en la vida quotidiana, la manera de ser i de pensar, i la tecnologia en l'antiguitat i la seva evolució fins al món actual. Per tant, podem usar aquest eix temàtic per completar diversos aspectes, de manera panoràmica, que ajudin els alumnes a formar-se una idea tan ajustada com sigui possible sobre la vida en el passat, per contrastar-la amb l'actual i establir clars referents de canvis i continuïtats. Aquesta opció aporta un plus addicional que ens permet tocar, experimentar, veure, i en conseqüència augmentar l'interès, l'atenció i l'aprenentatge de l'alumnat.

L'experimentació serà la base d'aquesta activitat, ja que en tot moment podran tocar i manipular els estris, els suports i els materials que s'han emprat en les diferents etapes de l'evolució de l'escriptura.

7. AVALUACIÓ

Per dur a terme aquesta avaluació prenem com a referència:

- Els criteris d'avaluació de cada àrea i cicle (grau d'assoliment dels objectius programats).
- L'assoliment de les competències bàsiques, sobretot en finalitzar cada cicle.
- L'interès, la participació, l'actitud i l'esforç mostrats.
- L'observació sistemàtica del procés d'aprenentatge a través del seguiment directe de les activitats, utilitzant guies i fitxes d'observació.
- Les activitats específiques, al final del procés, per avaluar el grau d'assoliment dels objectius.
- Les activitats d'autoavaluació dels alumnes, que els serveixen per ser conscients del que han après.

8. TEMPORITZACIÓ

El temps total de l'activitat és d'unes dues hores i mitja. Tanmateix, dependrà de l'organització que faci el professor, de l'aprofundiment dels temes a tractar o de la participació activa dels alumnes.

A títol orientatiu, anotem els càlculs temporals següents:

Treballs previs 30 minuts

Treballs de camp 1 hora 30 minuts

Treballs posteriors 30 minuts

9. CONCLUSIONS

En aquest cas, les fonts d'arxiu permeten que l'alumnat creï coneixement sota tres línies:

1. Seguir el currículum escolar, perquè facilitem estratègies que capaciten els nens per saber cercar la informació, seleccionar-la i interpretar-la a fi de convertir-la en coneixement.

En concret, els facilitem:

- Interrogar la font observant, reflexionant i interactuant-hi verbalment.
- Interrelacionar i cohesionar els aprenentatges realitzats.
- Assolir progressivament la competència d'aprendre a aprendre, i, per tant, oferir-los estratègies que els permetin ser cada vegada més autònoms per poder seguir-se formant al llarg de tota la vida. És important que, a més de posar a l'abast dels alumnes les eines per aprendre, els ajudem a prendre consciència del propi procés d'aprenentatge i, en definitiva, que els fem partícips de l'avaluació del procés.
- Educar en la transparència, tot valorant l'origen de les fonts i buscant-ne la seva veracitat. En aquest punt, cal destacar el paper del mestre, que ha d'actuar com a guia en la selecció de la informació i ha d'ensenyar a organitzar-la per fer-la comprensiva. Aquest és un procés important, ja que permet crear el marc discursiu adequat perquè els infants interactuïn, contrastin, discuteixin i creïn coneixement.

2. La difusió de l'arxiu com a institució fiable a l'hora de cercar informació. Una informació que cal interpretar, i que per fer-ho necessita el llenguatge, la discussió amb els altres i la reflexió personal per poder construir individualment el coneixement.

3. La formació de futurs usuaris de l'arxiu. En aquest sentit, des del món educatiu és important que es promogui el coneixement del patrimoni i es facin servir els documents d'arxiu com a recurs educatiu. És evident que els arxius han de tenir un rol molt més actiu en els processos educatius, tan important com el que pot tenir una biblioteca o un museu, ja que els arxius són institucions que afavoreixen la creació de coneixement per part de l'alumnat.

ANNEXOS

1

Nens a l'estiu

Possibles preguntes:

- Porten anorac?
- Van vestits amb pantalons llargs?
- Et sembla que fa fred?
- Són a l'estiu o a l'hivern?
- Són al jardí o a casa?
- Amb què juguen?
- Hi veiem arbres?

2

Fris cronològic

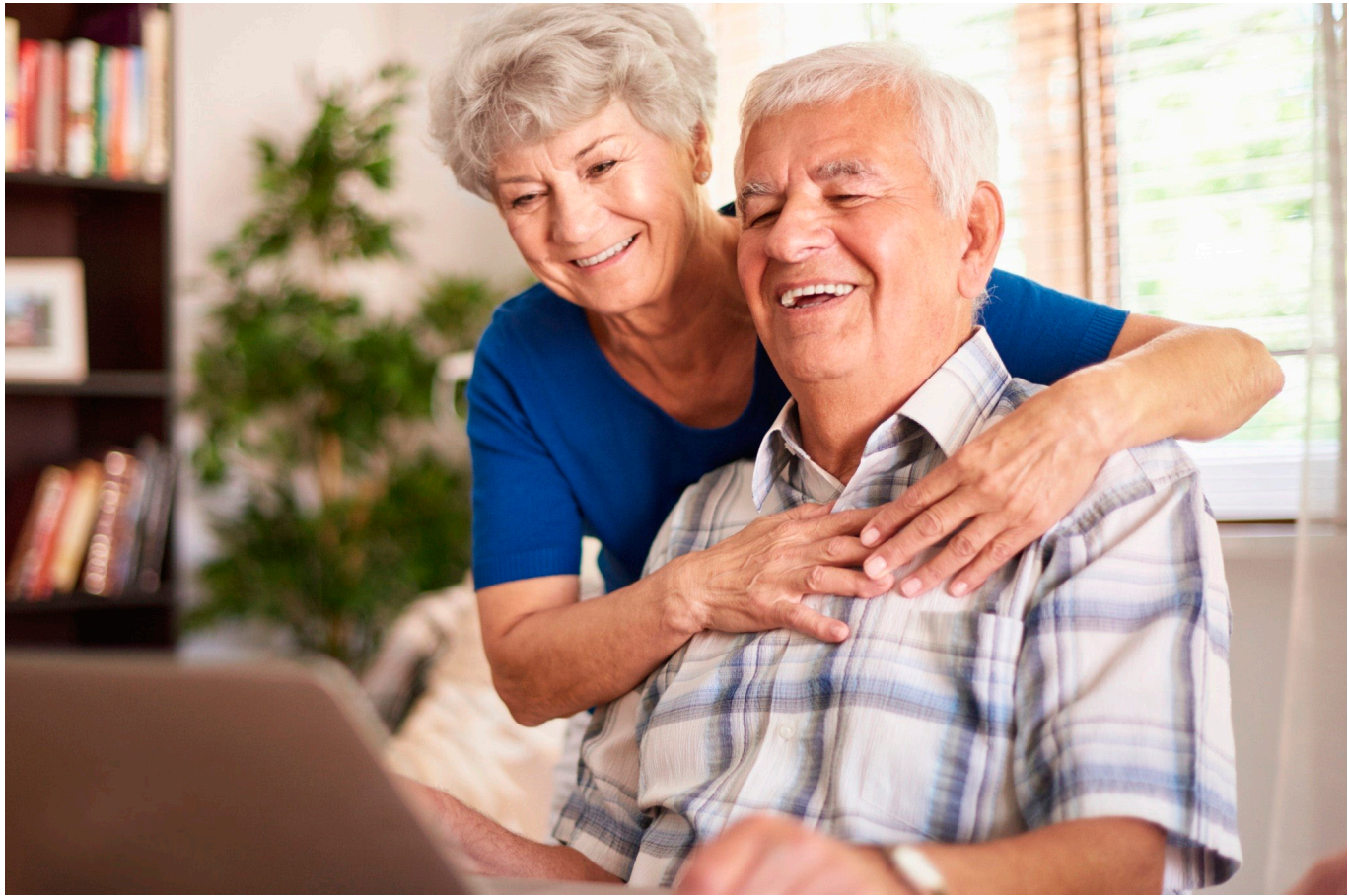
Us facilitem unes possibles imatges perquè pugueu muntar el fris amb tota la classe. Si els infants us aporten fotografies, és millor que les utilitzeu.

3

Comparar imatges

D'entre aquestes imatges, podeu triar les que cregueu més convenientes i iniciar un diàleg.

- Com van vestides les persones?
- Com són les cases?
- Per què hi ha carros?
- On són els cotxes? Com són?
- Com és el terra?

Per als alumnes de cicle inicial farem servir les fotografies que permeten fer una comparació.

1905-1915

FOTOSdeCATALUNYA.cat

A. T. V. -- 1232 - VENDRELL, Rambla del 4 de Marzo

FOTOSdeCATALUNYA.cat

2010

FOTOSdeCATALUNYA.cat

1905-1915

A. T. V. — 4348 - TARRAGONA
Calle de Apodaca

FOTOSdeCATALUNYA.cat | ATV

2010

FOTOSdeCATALUNYA.cat

1905-1915

FOTOSdeCATALUNYA.cat | ATV

A. T. V. — 2169 - TARRAGONA, Monumento a Roger de Lauria

2010

FOTOSdeCATALUNYA.cat

10. BIBLIOGRAFIA

- ARNHEIM, R. *Arte y percepción visual*. Madrid: Alianza Editorial, 1979.
- BANDENT, J.; ABBADIE, M. *Cómo enseñar a través del juego*. Barcelona: Fontanella, 1975.
- CANALS CABAU, Roser. *Un currículum per a l'adquisició de competències: De l'aula al món i del món a l'aula*. Disponible a: <<https://es.scribd.com/doc/5303741/UN-CURRICULUM-PER-A-L-ADQUISICIO-DE-COMPETENCIES-De-l-aula-al-mon-i-del-mon-a-l-aula>>
- CESIRE-ANC. «Qüestionem les fonts» [Ancaula. Material de suport]. Disponible a: <http://dipdig.cultura.gencat.cat/anc/ancaula/Mat_Suport/Int_Fonts.pdf>
- COLL, Cèsar. *Currículum i ciutadania: El què i el per a què en l'educació escolar*. «Debats d'educació». Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Universitat Oberta de Catalunya, 2007.
- DIRECCIÓ GENERAL DE L'EDUCACIÓ BÀSICA I EL BATXILLERAT. «Currículum d'Educació Infantil» (setembre 2008). Disponible a: <<https://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/colleccions/curriculum/curriculum-infantil-2n-cicle.pdf>>
- ESPINOSA MORENO, Carmen. «La enseñanza de la Historia en Educación Infantil». *Publicaciones Didácticas*, 91 (2018), p. 194-200. Disponible a: <<https://core.ac.uk/download/pdf/235854313.pdf>>
- HARGREAVES, D. J. *Infancia y educación artística*. Madrid: Ministerio de Educación y Formación Profesional - Ediciones Morata, 1991.
- HERNÁNDEZ, F. X. *Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*. Barcelona: Graó, 2002.
- JORBA, J.; GÓMEZ, I.; PRAT, A. *Parlar i escriure per aprendre*. Barcelona: ICE de la UAB, 1998.
- PIAGET, J. *El desarrollo de la noción de tiempo en el niño*. Mèxic: FCE, 1978.
- POZO, J. I. *Teorías cognitivas del aprendizaje*. Madrid: Ediciones Morata, 1987.
- REVERTÉ VIDAL, Pilar. «L'elaboració de materials didàctics amb fonts d'arxiu». *Lligall. Revista catalana d'arxivística*, 33-34 (2012), p. 204-219. Disponible a: <<https://www.raco.cat/index.php/liligall/article/view/340088>>
- TREPAT, C. A. «El aprendizaje del tiempo en Educación Infantil». A: RIVERO, P. (coord.). *Didáctica de las Ciencias Sociales para Educación Infantil*. Saragossa: Mira Editores, 2011.

ARXIU
HISTÒRIC
ARXIDIOCESÀ
D TARRAGONA